

# *de schouw*

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'





## **lenteschouw 1979**

26e jaargang nr. 1  
21 maart 1979

---

### **INHOUD:**

- 1    Speurwerk naar het verleden van  
      De Hoge Veluwe ..... Ing. A. Langenbach
  - 8    Annelies helpt jonge eekhoorn..... Th.O. Rax
  - 10   21 april: Ledenvergadering  
      Niets voor niets  
      Jaarverslag van de Secretaris over 1978
  - 11   Jaarverslag van de Penningmeester over 1978
  - 13   Verslag Bomenfonds over 1978
  - 14   Vrijwilligerswerk in de Aanschouw  
      Volkstelling  
      Prof. Zonderwijk op Zomer Hoge Veluwedag  
      De Hoge Veluwe in de kou
  - 15   23 januari 1979
  - 16   Wespennesten zijn vrouwengemeenschappen. W.H. Borst
  - 22   Boekbespreking
  - 23   Wist u dat ...  
      Luisteren en kijken naar vogels  
      Museumnieuws
- 

## **de schouw**

*Orgaan van de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe'*

### **Redactie:**

Mevrouw W.M.C. Vogelzang-Gieske, W.H. Borst, J. van der Schoor, met medewerking van De Fotowerkgroep.

Alle correspondentie aan:

Redactie van De Schouw, Wildernislaan 49, Apeldoorn.

Overname uit de inhoud van dit tijdschrift is alleen toegestaan met toestemming van de redactie en onder vermelding van de bron.

**Foto omslag:  
J. Berends**

# Speurwerk naar het verleden van De Hoge Veluwe

*Verslag lezing Ing. A. Langenbach Hoge Veluwedag 28 oktober 1978*

Heel veel van onze kennis over het verleden van De Hoge Veluwe wordt verkregen door het nauwkeurig bestuderen van oude kaarten van dit gebied. Gelukkig zijn er in het Provinciaal archief te Arnhem nog diverse kaarten uit verschillende tijden aanwezig.

De belangrijkste is wel de kaart die in 1629 door Nikolaas van Geelkerken werd gemaakt. Deze kaart kenmerkt zich door de bijzonder nauwkeurige opmetingen en de juiste weergave van de verzamelde gegevens. Voor een historisch onderzoek zijn ook de eerste kadastrale kaarten van het Koninkrijk der Nederlanden van groot belang. Ze werden in het begin van de vorige eeuw uitgegeven.

De oudste geologische verschijnselen die op De Hoge Veluwe zichtbaar zijn, dateren van de derde ijstijd, nu 200.000 jaar geleden. In het veld vinden we hier nog typische verschijnselen van terug.

Bij Hoenderloo is b.v. een stuwwal aanwezig, die toen door de kracht van het ijs opgestuwd is, terwijl ook vanuit het Otterlose gebied een wal door het ijs opgedrukt is.

Komende van de Kompagnieberg, op weg naar Oud Reemst, ziet men links en rechts heuvels liggen die alle door het opstuwende ijs ontstaan zijn. In de vierde ijstijd kwam het ijs niet in Nederland, het bleef in het noorden van Duitsland steken. Toch hadden we in die tijd een bijzonder koud en bar klimaat. Er was toen een poolwoestijn die later in een toendra overgegaan is met vervolgens veel verstuingen.

Geleidelijk is het klimaat in ons land verbeterd. Zesduizend jaar geleden was de temperatuur zelfs iets hoger dan heden ten dage. Nederland was toen geheel overdekt met loofhout.

## **Invloed van de mens**

Toen de mens vijfduizend jaar geleden zijn zwervend bestaan opgaf en hier de eerste landbouwactiviteiten een aanvang namen, begon tevens de eerste door de mens verrichte ontbossing. Door de snelle uitbreiding van de landbouwcultuur nam ook de ontbossing evenredig in omvang toe.

Ongeveer tweeduizend jaar voor Christus was de ontbossing zó ver voortgeschreden, dat daardoor reeds aanzienlijke heidevelden bestonden. Door overmatig plaggen steken voor de potstal en de begrazing door schapen, ontstonden toen al de eerste zandverstuivingen, die later in aantal en omvang zouden toenemen.

De verandering van het landschap door de mens begon dus al 70 eeuwen geleden.

De landbouw is in de loop der tijden steeds toegenomen, het loofhout nam tot een minimum af en het stuifzand bereikte in het begin van de vorige eeuw zijn maximale uitbreiding.

De eerste acties om de zandverstuivingen te beteugelen en de heide te vervangen door bossen dateert van 1825, toen men begon met het planten van grove dennen. Als gevolg hiervan ontstond later een halfnatuurlijke uitzaai van vliegdennen, waardoor de heidevelden in snel tempo dreigden te verdwijnen. Gelukkig wordt deze fatale ontwikkeling door de „Dennescheerders” vakkundig bestreden.

## **Wel of geen oerbos?**

Vaak wordt de vraag gesteld: Is er op De Hoge Veluwe nog wel authentiek loofbos over, of is het geheel verdwenen?

Het antwoord op deze vraag is niet ja en niet nee.

De plaats waar vroeger de loofbossen stonden, is de plaats waar later de bomen steeds te vinden zijn.

De bomen zijn door de mens zeer sterk beïnvloed, zoals b.v. door de hakhoutcultuur, waarbij de eikebomen om de 10 jaar afgezaagd werden. Toch is er een zekere erfenis van het oorspronkelijke oerbos. Het hout werd weliswaar gedurende geruime tijd als hakhout afgevoerd voor de handel; een belangrijk deel van de flora en fauna is als belangrijk restant van het oerbos gebleven.

Bij onderzoeken wordt steeds weer gemerkt dat juist deze gebieden een grote rijkdom aan planten en insecten bezitten. Ook de plantengroep van de Vereniging van Vrienden draagt hier haar steentje aan bij. Het is van groot belang deze streken met rust te laten om de restanten van het oerbos de gelegenheid te geven zich verder te ontwikkelen.

### Landschappen

**Hoog Baarlo** bezit een heel oud bos, dat al op de oude kaarten voorkomt. Hoog Baarlo heet op deze kaarten nog: Groot en Klein Baarlo. Men vindt er de kenmerken van een oud loofhoutbos, b.v. het voorkomen van wintereiken, valse salie en adelaarsvaren. Het zijn signalen die wijzen op een bos van zeer oude datum.

Ten noorden van Hoenderloo komen verspreid ook enige wintereiken voor, evenals aan de rechterzijde van het Hoenderlose hek van De Hoge Veluwe.

De **Pampel** en de **Franse Berg** staan op de oude kaarten vermeld als: „de grote en kleine duinen”. Het zijn terreinen die door het opwaaien van zand veel hoger geworden zijn. In het gebied van de Franse berg heeft het oude loofhoutbos aanvankelijk op vlak terrein gestaan. Het stuifzand, afkomstig uit het zuiden, kwam in deze bossen tot rust en verzamelde zich, waardoor de bodem steeds hoger kwam te liggen. Het bos groeide mee en zo ging zand en vegetatie steeds mee naar boven. Bij afgravingen, noodzakelijk voor de bouw van het museum, heeft men onder

het zand een grote hoeveelheid oude eikebomen gevonden. Op het uiteindelijk hogere plateau heeft zich een jonger bos ontwikkeld. In de luwte van de Franse berg vestigde zich in de 16e eeuw een boer op de Pampel. Later werd de Pampel een pleisterplaats. Men vermoedt dat het woord „pampel” vroeger heideheuvel betekende. Het gebied rondom deze hoeve is eeuwenlang landbouwgebied geweest, afgerasterd door dichte loofhoutwallen.

De Pampel wordt het eerst vermeld op de kaart van 1629, maar men mag aannemen dat deze vestiging er minstens 100 jaar eerder ook al was. Vroeger lag de Pampel in het Aanstoterbos, een zeer uitgestrekt bos, dat zich van Otterlo tot voorbij de Pampel uitstrekte.

Doordat dit bos eigendom was van de geërfden van Otterlo, heeft het nog lang stand gehouden. Rondom de Pampel en vooral in het gebied tussen de Pampel en het Museum zijn nog veel zéér oude eikebomen aanwezig.

De **Kemperberg** was vroeger heidegebied. Het bos stamt hier uit de tijd dat men met de ontginning van de grond begon. De geboortedatum van het bos kan dus niet vroeger dan 1650 zijn.

De **Deelense Straal**, of start (langgerekt bos), is een zeer oud bosgebied. Hier mag men spreken van de resten van een oerbos.

### Markengrenzen

De bossen waren vroeger in het bezit van een gemeenschap. Men had het recht de voor de woningbouw noodzakelijke boomstammen uit het bos te halen. Dit recht was erfelijk. Men spreekt van de geërfden van de Malenbossen. Het is het merkenbezit, dat vooral in het westen van De Hoge Veluwe een groot gebied omvatte.

Doordat de geërfden in de loop der tijden uitgekocht werden vielen grote delen bos in handen van het grootgrondbezit en de overheid. Het zuidelijk deel van De Hoge Veluwe was b.v. eigendom van de schepenen van Arnhem, later van de stad Arnhem. Binnen

dit gebied was weer een terrein dat eigendom van een ander was (een geërfde die stand had gehouden tegen aanbiedingen van opkopers). Het huis Rozendaal bezat Deelen tot en met het Planken Wambuis. Dit was het vroegere gebied van de hertog van Gelre.

Dwars door het Jeneverbessenbos loopt de grens van de geërfden van Otterlo en de mark Oud Reemst-Mossel. Deze grens werd vroeger gemarkeerd door berken. Er zijn er nog een aantal van over, zij het dat ze in slechte staat verkeren. Ze worden angstvallig bewaard omdat ze historische betekenis hebben.

De mooie beukebomen op de Kemperberg vormen de grens tussen Oud Reemst-Mossel en Deelen. Verderop gaan zij over in een rij berkebomen.

### Namen van heuvels en dalen

In het hertebos aan het einde van de Sintelweg ligt vlak voor de paddestoel een laagte die al aan Nikolaas van Geelkerken bekend was. Hij noemde het: „De Dorre Del”.

Iets verder, even voorbij de Deelense was liggen de **Wolfskuilen**. Dit zijn ongetwijfeld laagten die door uitstuiven ontstaan zijn, waarna de ondoordringbare oerlaag boven kwam te liggen. Waarschijnlijk heeft men deze voor de ijzerwinning benut, want ijzer-slakken heten wolven.

De naam **Franse Berg** dateert van de Franse bezetting, toen men hier een uitkijkpost had, die gericht was op Arnhem en de Rijn.

De **Noorderberg** heet ook wel drielandenpunt. Het is de plaats waar de drie marken — Rieselo-Mossel, Arnhem en Rosendaal — bij elkaar komen. De naam **Pollen** duidt op zandheuvels of grenspunten, die door de mens aangebracht zijn, zoals b.v. keien, palen etc. Zo ontstonden de namen: Nieuwe Pol, Oude Pol en Brede Pol.

De naam **Kroatenpas** dateert uit de tijd van Frederik Hendrik, toen er in de 80-jarige oorlog een Kroatenleger de buurt hier onveilig maakte. De Kroatenpas noemt men ook wel de Kanonnenberg.

Op de **Tonnenberg** liet men misdadigers in

een ton met spijkers naar beneden rollen. De **Tonnenlaan** heeft men zijn naam gegeven doordat keuterboertjes hun water in tonnen via deze weg gingen halen.

### Vroegere boerderijen, hutten en eerste bewoners

**Hoenderloo**. Een zekere Brinkenberg was de eerste inwoner van dit dorp. Hij bouwde zijn woning in 1813 waar nu het restaurant „Rust een weinig” staat. Met Hoenderloo ging het in het begin niet zo hard. Drie jaar later waren er zes inwoners en 20 jaar later waren het er 17. Hoenderloo is ontdekt door Ds. Heldring. Hij heeft veel voor het dorp gedaan. Eerst kwam er een put, vervolgens een school en in 1858 een kerk. Ds. Heldring schreef naar aanleiding van zijn bezoeken aan Hoenderloo hoe men in de eerste helft van de vorige eeuw nog hutten bouwde: „We hebben een dezer hutten in haar eerste wording gezien. De grond werd slechts een paar spaden afgenomen. Men zoekt er naar enige keien en stapelt die op en vult de ontstane holle delen met leem. De stapel vormt de haard.

De schuin tegen elkaar aan geplaatste takken worden met dikke plakken bedekt. De deur bestaat uit gevlochten eiketwijken.

Het enige licht daarbinnen komt door de deur en boven door de opening, die men voor de rook gelaten heeft, maar welke door de winden die over deze hoogte heenstrijken, meestal neerslaat, zodat alles van binnen in korte tijd een pikzwarte kleur aanneemt. De bedsteden, de kribbe der kinderen, het hok van de hond, alles is van eiken vlechtwerk en met glanzend zwart overtogen”.

De **Bunt** was vroeger een kleine nederzetting, waar de eerste bewoner zich in 1845 vestigde. Het dorpje heeft maar een kort bestaan gehad, want in 1910 werd het door de Kröllers opgeheven. De bewoners kregen elders huisvesting.

De naam de Bunt was afkomstig van buntgras, de verkeerde naam voor Pijpestrootje, of in het latijn Molinia. Dit gras vormt hoge bulten in het vochtige deel van De Hoge

Veluwe bij de Deelense was.

Elke boerderij had toen zijn eigen zandgat, waar het zand voor de schaapskooi uit geschept werd. Hoe groter het zandgat, hoe ouder de nederzetting.

Krentebomen werden toentertijd door de boeren om hun woning geplant. Vooral bij de Bunt zijn een aantal mooie en oude exemplaren aanwezig. Ook lijsterbessen werden toen door de mens ingevoerd.

Rondom het Deelense veld woonden heel wat keuterboertjes op een rijtje. In het terrein vindt men nog veel resten van deze bewoning terug. Bij de Deelense was werden de schapen uit de wijde omtrek gewassen, voordat ze geschoren werden. Samen met de schapen ging men geheel gekleed te water om ze eigenhandig in het zachte en zure water te wassen. Door dit speciale waswater liet het vet van de haren goed los. Daarna werden de schapen in een brandschone stal ge-

bracht. De oude plaggen waren eruit gehaald en de vloer was zorgvuldig met wit zand uit de zandgaten bestrooid. De schapevellen bleven hierdoor enige tijd schoon, want het scheren van een schaap duurt enige tijd, zodat niet alle schapen op één dag geschoren konden worden.

Rondom Hoog Baarlo bevinden zich groepjes loofhout heel dicht bij elkaar met hier en daar ook wat lindebomen ertussen door. Eiken en beuken zijn er ook te vinden en deze staan eveneens dicht bij elkaar dan in de natuur gebruikelijk is. Dit wijst op de vroegere aanwezigheid van een huis of een schaapskot.

De weitjes van Versteeg en van Pol zijn genoemd naar hun vroegere bewoners.

Westerflier, Eikelkamp en Heidebloem waren vroeger boerderijen die nog niet zo lang geleden verdwenen zijn.

Links van het fietspad is het zandgat van de boerderij Westerflier goed zichtbaar. Aan-

Foto: J. van der Schoor



vankelijk woonde hier Gerrit van de Brink. In het begin van deze eeuw heeft het huis Westerfler nog dienst gedaan als onderkomen voor de familie Kröller-Müller, in de tijd dat het Jachtslot gebouwd werd.

De eerste bewoner van het oostelijk gedeelte van De Hoge Veluwe vestigde zich in 1804 in de buurt van Hoog Baarlo. Het was een zekere Elbert Elbers. Hij vestigde zich in een kleine boerderij die de heer Quarles voor hem had laten bouwen. Een oude den en een gat in de grond zijn er nu nog van overgebleven. Enige jaren later stonden deze heren samen voor het gerecht. Elbers beweerde dat hij het huis cadeau had gekregen en Quarles ontkende dit. Een handige advocaat uit Arnhem pleitte voor Elbers en won het geding.

Een jaar later dook er een derde partij op. Het was Evekink uit Zutphen, die op zijn beurt beweerde dat hij eigenaar was van het bos van Hoog Baarlo en dus eveneens van het stuk ontgonnen grond en de daarop staande woning van de boer Elbers.

Evekink nam de advocaat uit Arnhem in de arm, die destijdt het pleit zo grandioos gewonnen had. Ook nu had deze advocaat succes. Hij won het proces voor de nieuwkomer Evekink.

Aan de grens van Hoenderloo staat de valkenhut. Vroeger heeft deze hut naast een huis gestaan dat een dichte beukenhaag had, die nu nog aanwezig is.

In het noordelijke deel van De Hoge Veluwe loopt de weg van het „Stenen Hert” naar de Bunt dwars door oude beukenbossen. Rechts langs de weg stonden vroeger een rijtje huizen en hutten die vrij laat gebouwd zijn en daardoor behoorlijke boerenbehuizingen waren. Deze huizen waren van steen en de hutten van eiken twijgen en heiplaggen.

In Jan Aaltensland is nog de rest van een kerseboom aanwezig die vroeger bij een boerderij hoorde.

Wanneer men de vroegere huizen op de huidige kaart projecteert, blijken ze steeds aan het einde van een weg te staan. Wat was er

het eerst? Het huis of de weg? Aangezien de lanen niet volgens een geometrisch model verlopen, mag men aannemen dat de huizen er eerst waren en dat de lanen later aangelegd zijn. De huizen in het noordelijk gedeelte waren door de heer Sikkesz gebouwd. In die tijd heeft het landschap door menselijk ingrijpen zijn vorm gekregen.

Als rest van de hofstede Eikelenkamp staat er in dit gebied nog een prachtige dubbele beuk.

Vlak bij het fietspad lag de boerderij de Heidebloem. Daar is een merkwaardig verschijnsel te zien. Er staan een aantal zomereiken in een kring, met in het midden de restanten van een put.

Vroeger was het gebruikelijk, wanneer men een put gegraven had, deze door een kring van bomen te omgeven om zodoende voor goede beschaduwing van de put te zorgen.

### **Rondedans in Adamskostuum**

In 1819 heeft een zekere Hesseling uit Oosterbeek hier een put gegraven. Het was een moeilijk karwei. De versgegraven put moest al, toen hij pas half uitgegraven was, met zware eiken planken en balken gestut worden. Desondanks stortte de put tijdens het werk in. Hesseling raakte ernstig beklemd en pas na uren lukte het een touw naar de bodem van de put te laten zakken, waar de gevangen putgraver mee bevrijd moest worden. Hij werd tenslotte voorzichtig naar boven getrokken, maar de doorgang tussen de planken was zo nauw geworden, dat hij al zijn kleren verspeelde. Toen Hesseling tenslotte bovengekomen was danste hij, naakt en vol schrammen, een vreugdevolle rondedans om zijn verbaasde redders.

Op de kadastrale kaart van 1813 is het gebied van het Jachtslot nog aangegeven als bos. Hoe het zijn uiteindelijke landschappelijke vorm gekregen heeft is nog niet onderzocht. Waarschijnlijk heeft in dit gebied het oudste huis van De Hoge Veluwe gestaan. Op de plaats waar nu de Steynbank staat bevond zich vroeger een kleine boerderij

waar een zekere Rozeboom in woonde. Sindsdien loopt er van de Steynbank een Rozeboomweggetje.

### **Oud Reems**

Het gebied van Oud-Reemst ligt slechts gedeeltelijk in het park. De doodlopende weg naar dit gebied maakt aan het einde een grote lus. In die lus is een grote kuil te zien, waar vroeger een groot huis stond.

De ontginning Oud Reemst is zeker 1000 jaar oud. Het bouwland ligt hier 1 meter hoger dan de weg. Een onderzoek heeft uitgewezen dat er vroeger met schapenmest bemest werd. Door deze mest werd het bouwland per jaar gemiddeld 1 mm opgehoogd. Eén meter ophoging betekent dan 1000 jaar bemesting.

Hier zijn nog prachtige houtwallen aanwezig die de ontginning moesten beschermen tegen wind en zand.

Deze nederzetting had 3 schaapskooien, die op enige afstand van de boerderij lagen om de afstand van de heidevelden naar de kooi niet te groot te maken. Er zijn ook drie forse zandgaten, die met de overbetreding door de schapen, het begin zijn geweest van latere grote zandverstuivingen.

Aan de rand van de Kompagnieberg woonden ook een paar boertjes tussen deze berg en Oud Reemst. In het laatste boerderijtje woonde Aalderink, waar het Aalderinksveld naar genoemd is.

### **Kompagnieberg**

De ontginning van dit gebied was reeds aan Nikolaas van Geelkerken bekend, want hij noemde het: „aangegraven land” (pas ontgonnen land).

In 1628 wilden Willem de Raad en Van Voorst hier de heide ontginnen en kregen daartoe toestemming van de magistraat van Arnhem. Er was ook nog een derde boerderij die in 1637 opgekocht werd door de burgemeester van Arnhem, de heer Everwijn, als woonhuis voor enkele van zijn familieleden. Tot aan de huidige dag heet deze hoeve: „Everwijnserv”.

### **Schaapsdriften**

De schaapsdriften waren de weggetjes die van de schaapskooi naar de heide leidden. Het waren diep gelegen weggetjes, die begrensd werden door walletjes waarop eikehout geplant was. Deze dichte houtwallen hadden tot taak de schapen van de landbouwgronden af te houden.

Schapen lopen op een smal weggetje meestal achter de staart van hun voorganger aan. De walletjes zorgen ervoor dat de drift niet verlaten wordt. De schepershondjes die op de walletjes liepen hadden dezelfde taak. Indien nodig werden de schapen door de honden tot de orde geroepen.

### **Konings-, Hessen-, Hanze- en Lijkwegen**

De belangrijkste Hanzeweg die over De Hoge Veluwe leidde was de Harderwijkerstraatweg, die van Arnhem naar Harderwijk liep. Op de kaart van 1473 was deze weg al bekend. Bij het woord „straatweg” moet men zich niet te veel voorstellen. De wegen bestonden in die tijd uit karresporen, net zoals de Hessenwegen, die uit later tijd stammen. Deze waren heel breed en zijn hier en daar ook nog wel terug te vinden.

De Koningswegen werden tussen 1685 en 1700 door stadhouder Willem III aangelegd. Deze wegen hadden een kaarsrecht verloop tussen de diverse jachthuizen van de stadhouder. Bekende Koningswegen liepen van Het Loo naar Doorwerth, van Ginkel naar Loenen en naar Dieren. Ze hebben maar kort dienst gedaan. De stadhouder was een groot liefhebber van de par force jacht. Tijdens deze jachten bereed de stadhouder een met vier paarden bespannen rijtuig en was omgeven door een grote stoet jagers. De plaatselijke bewoners waren niet zo dol op deze jachten en hebben na de dood van de stadhouder deze wegen gebarricadeerd, door de grond diep om te spitten en er bomen in te planten. Er is maar weinig van over gebleven, maar hier en daar zijn door de sterkere groei van het gras nog wel sporen van deze wegen terug te vinden.



Foto: J. van der Schoor – Berken en bloeiende krentenbomen

Koningswegen werden vaak door berke-bomen gemarkeerd. Door zandverstuivingen zijn de Koningswegen voor een groot deel verdwenen. Waar dit niet het geval is vindt men hier en daar nog wel een oude berk of een groepje berken in een andersoortig bos. Het zijn de laatste overblijfselen van deze wegen.

De oude Koningsweg op de Kompagnieberg is nog origineel, maar de Koningsweg die ten zuiden van De Hoge Veluwe loopt is geen originele weg.

De Lijkweg wordt op de oude kaarten ook wel Kerkweg genoemd. Kerkelijk behoorde Deelen vroeger bij Otterlo. Sedert vele eeuwen gingen de Deelenaren via de Pampel te voet naar de kerk te Otterlo. Ook hun doden werden langs deze weg naar de begraafplaats gebracht. Aanvankelijk liep de weg in een rechte lijn, maar later veranderde

het tracé nog al eens door de zandverstuivingen. Nadat dit gebied geheel uitgestoven was, kon het oorspronkelijke verloop van de Lijkweg weer hersteld worden.

Langs de Hessenwegen trokken de Hessenkaravanen van Paderborn in Duitsland naar het westen in Nederland. Dank zij de goede brugverbinding over de IJssel bij Doesburg was de belangrijkste Hessenweg over De Hoge Veluwe de weg die van Doesburg via het Deelense veld en de Pampel naar Amersfoort en Amsterdam voerde.

Deze weg heeft van 1600 tot 1760 dienst gedaan. Vaak reden de voerlieden de volbeladen wagens wel van Duitsland naar Amsterdam, maar gingen vervolgens te voet weer terug naar hun woonplaats, omdat zij niet alleen hun goederen maar ook hun paard en wagen in Amsterdam verkocht hadden.

# Annelies helpt jonge eekhoorn

*door Th. O. Rax*

Onlangs had een jong eekhoortje in ons Nationale Park wat al te veel haast. Op ontdekingsreis van de ene naar de andere boom, wilde het met een vaart de autoweg oversteken. Het dier was nog zo jong, dat het vermoedelijk de eerste keer was, dat het deze weg overstak.

Op dat moment kwam er een auto voorbij. Een botsing volgde en het dier bleef zwaar gewond op de weg liggen.

Achter het stuur van de auto zat Annelies, een hartstochtelijk dierenliefhebster. Zij had het eekhoortje bijtijds gezien, remde af, maar door de roekeloze vaart van het dier was een botsing niet te voorkomen.

Annelies raapte het dier van de weg op, wikkelde het in haar sjaal en ging linea recta naar de dichtstbijzijnde dierenarts. Om het leven van het bosbewonertje te redden was een spoedoperatie noodzakelijk. De arts bracht een grote snee over de buik aan, waarna hij alle beschadigde organen weer netjes repareerde.

Van al deze gebeurtenissen trok het eekhoortje zich niet veel aan. Toen de verdooving uitgewerkt was zat het diertje parmantig op de operatietafel rond te kijken, met op zijn snuit de uitdrukking van: wie doet me dat na?

Wat doe je met een eekhoortje dat net van de operatietafel komt? Mee naar huis nemen! Annelies nam het mee naar haar flat, om het daar te verzorgen.

Een modern flatje is niet bepaald ingericht voor het herbergen van een jong eekhoorn-

tje. Er moet voldoende ruimte aanwezig zijn om heen en weer te kunnen rennen en klauteren. De enige kamer die hiervoor enigszins geschikt leek was haar slaapkamer.

Om de meubels en vooral de boeken tegen de knaagzucht van het dier te beschermen, werden ze met grote jute lappen afgedekt. Een schoenendoos werd van een vilten binnenwerk voorzien om als slaappleaats te dienen. De eerste nachten heeft het diertje erin geslapen, maar na enkele dagen had het ontdekt dat een van de zakken van de wollen morningcoat van zijn gastvrouw een warmere en zachtere slaappleaats was.

Met de voeding wilde het in het begin niet erg vlotten. Het gebruikelijke eekhoornvoedsel zoals b.v. noten, werd heel beslist geweigerd. Het dier was er nog te jong voor!

Een klein zuigflesje gevuld met half om half water en melk bleek de oplossing van het probleem te zijn. Later kon op voedsel voor volwassen eekhoorns overgegaan worden, zoals noten, zaden, brood en appelschijfjes. Toen het dier geheel vertrouwd was at het eigenlijk alles, tot het telefoonboek toe.

Het beest werd ondeugend. Appeltjes werden stiekem van de fruitschaal genomen en boven op de kast verstoppt.

Er bestond een vertrouwelijke band met Annelies. Het dier at uit haar hand en kroop langs haar benen naar boven, alsof het een boom beklom. Het klimmen was niet voor niets. Alle zakken werden nagekeken op bruikbaar voedsel en lekkere hapjes.

Nadat de operatiewond goed genezen en het dier inmiddels volwassen geworden was, moest voor de terugkeer naar de vrije natuur gezorgd worden. De temperatuur in de flatwoning had het dier verwend. Afharden was noodzakelijk. De ramen van de slaapkamer bleven nu dag en nacht open staan en werden, om voortijdig ontvluchten te voorkomen, met gaas bespannen.

Annelies sliep in de novemberkou diep onder de dekens.

Na een dag of tien was verdere afharding noodzakelijk. Dat moest in de bossen gebeuren.



Foto: J. van der Schoor

Annelies wist dat Mevrouw Planta op De Hoge Veluwe wel vaker zieke eekhoorns, of andere dieren die hulp nodig hadden, met veel verstand van zaken verzorgde.

Naast de Pampel staat in de open lucht een lange ren met een groot houten hok, dat voor de eekhoorn een mooi beschutte woonplaats bleek te zijn.

Gedurende vele weken kon het diertje hier aan de buitenlucht en de bosrijke omgeving wennen. Het werd gevoed met vers geraapte denneappels. Meneer Planta verzamelde ze op zijn tochten door de bossen en bracht ze elke dag mee naar huis.

Zijn vrouw zorgde ervoor dat de genezen patient regelmatig over een voldoende hoeveelheid voedsel kon beschikken.

Het was een gulzig dier! 's Avonds waren alle denneappels in de ren steevast verdwenen. Elke morgen kreeg Meneer Planta

daarom van zijn vrouw opdracht meer denneappels uit het bos mee naar huis te nemen. In een Nationaal Park moet er toch voor gezorgd worden dat dieren, die in de ziekenboeg verblijven, niet van honger omkomen! Na enige tijd was het hok bij de ren aan een schoonmaakbeurt toe. Hierbij bleek dat de eekhoorn in de meest donkere hoek van zijn onderkomen al een aardige wintervoorraad denneappels opgetast had!

Eekhoorns zijn bekend om hun eenkennig karakter. Aan sociale contacten met hun soortgenoten bestaat nauwelijks behoefte, laat staan aan toenaderingspogingen tot mensen.

Om begrijpelijke redenen was er van enige schuchterheid ten opzichte van zijn twee verzorgsters in het geheel geen sprake. Als blijk van zijn bijzondere genegenheid liet hij zelfs toe af en toe geaaid en vertroeteld te worden. Er werden spelletjes gespeeld met in broek- of schortzak verstopte rozijnen. Hongergevoel dreef hem naar het woonhuis, waar duidelijk te verstaan werd gegeven wat hij van zijn „hospita” verwachtte.

Na vele weken was het zover dat de eekhoorn rijp was om in de natuur overgeplaatst te worden. De deur van de ren werd wagenwijd open gezet, maar veel animo om deze goede plek te verlaten was er niet. Na enkele dagen werden kortdurende ontdekkingstochten naar de nabij gelegen bossen ondernomen, maar elke dag kwam het dier toch weer op zijn vertrouwde basis terug. Later bleef het langer weg en tenslotte is hij in het bos verdwenen.

Toch komt de eekhoorn nog wel eens een enkele maal terug om te kijken of hij voedsel kan vinden, maar deze bezoeken zijn altijd van korte duur. Hij verdwijnt weer snel in de bossen.

Hoe Mevrouw Planta weet dat dit „haar” eekhoorn is en niet een andere? Eekhoorns lijken immers als twee druppels water op elkaar.

Deze eekhoorn is de enige op De Hoge Veluwe die een groot operatie-litteken op zijn buik heeft!

## 21 april: Ledenvergadering Spreker: Dr. P. Opdam

Paul Opdam heeft gedurende ruim tien jaar een intensief onderzoek verricht naar de gedragingen van havik en sperwer.

Ook aan de relaties tot de andere stootvogels en hun voedselconcurrenten, besteedde hij veel aandacht.

De door hem verzamelde gegevens tonen aan dat de havik en sperwer steeds ten onrechte als schadelijke vogels werden beschouwd. Het blijkt dat zij een onmisbare schakel zijn in het ecologisch evenwicht van de natuur.

### NIETS VOOR NIETS

Op deze wereld gaat helaas niets voor niets.

Zelfs het lidmaatschap van onze Vereniging is niet gratis. Gelukkig kost het maar een habbekrats.

Kijkt u even in uw administratie of u het niet over het hoofd hebt gezien?

Hebt u het vergeten te betalen? Dan zijn de regels onder de 3e streep op de laatste pagina van dit blad voor u van belang.

Dank u!

## Jaarverslag van de secretaris over 1978

### Bestuur

Door drukke werkzaamheden en verhuizing moesten de heren Ir. B.T. Bosman en Dr. W.J. Doude van Troostwijk, beiden werkzaam bij het RIN, hun bestuurszetel ter beschikking stellen. De heer Ir. W.H. Diemont, eveneens lid van het RIN, stelde zich als bestuurslid beschikbaar.

In de algemene ledenvergadering van april werd de heer H.C. Klein tot bestuurslid gekozen. Bij zijn pensionering als burgemeester van Ede trad de heer J. Slot uit het bestuur.

### Leden

De laatste jaren gebruikelijke toename van het aantal leden zette zich over 1978 niet voort. Een groot aantal, geworven in de acties van 1976, bedankte, terwijl ruim 300 leden moesten worden geroyeerd wegens wanbetaling. Per 31 december 1978 was het aantal leden (met tussen haakjes de aantallen van 31 dec. 1977): totaal 3883(4102), onderverdeeld in 2444(2505) hoofdden, 985(1058) huisgenootleden en 454(539) jeugdleden.

### Manifestaties

Er werden, behalve de voettochten over De Hoge Veluwe, vier Hoge Veluwedagen en een algemene ledenvergadering gehouden, terwijl met veel succes twee Jeugd Hoge Veluwedagen werden georganiseerd. Bovendien gaf de heer H.C. Klein op 4 zaterdagen een cursus „Luisteren naar vogels”, welke door een 20-tal deelnemers (maximale aantal) met veel enthousiasme werd gevolgd. Na een korte onderbreking konden de bijeenkomsten op Hoge Veluwedagen weer in de aula van het Rijksmuseum Kröller-Müller worden gehouden, waar de geluidsinstallatie en de acoustiek werden verbeterd.

In september werden 200 leden van de Vereniging Vrienden van Blijdorp door onze vereniging ontvangen en in het Park rondgeleid.

### De Schouw

Het uitstekend verzorgde orgaan van onze vereniging kwam ook dit jaar weer viermaal uit; er werden o.a. de verslagen van de Stormstudiedag in opgenomen. De redactie heeft ook weer dit jaar veel werk verzet. Mevrouw

Prakke, die gedurende 13 jaar deel uitmaakte van de redactie, trad als zodanig af, terwijl de heer J. van der Schoor, lid van de Werkgroep Fotografie, toetrad.

### Werkgroepen

De leden van de Plantenwerkgroep gingen voort met het in kaart brengen van planten in het Park. In het zuidelijke gedeelte van het Deelse Veld werden enkele bijzondere planten gevonden, waaronder de Veenbes en de Andromeda (lavendelheide). Een aantal nieuwe leden trad tot de werkgroep toe. De Werkgroep Fotografie overhandigde het bestuur van het Park een album met een flink aantal foto's. Het dia-archief werd uitgebreid tot ruim 700 dia's. De werkgroep organiseerde bovendien een tentoonstelling van foto's in het Aardhuis bij Apeldoorn.

### Verdere activiteiten

Met gelden uit het Bomenfonds konden op vijf plaatsen in het Park een flink aantal

10-jarige beuken en eikebomen worden geplant.

Helaas moest — door gebrek aan organisatoren — onze reizende fototentoonstelling beëindigd worden; gedurende bijna drie jaar werden de foto's in tal van plaatsen in Nederland getoond, hetgeen een uitstekende propaganda voor het Nationale Park is geweest. Zowel de bezetting van de balie in het Bezoekerscentrum De Aanschouw als het verwijderen van dennenopslag vond regelmatig plaats; ook verwijdering van Amerikaanse vogelkers werd ter hand genomen. Door enige propaganda kon het aantal „dennenscheerders” worden uitgebreid.

Besprekingen vonden plaats om het statische karakter van De Aanschouw te veranderen. Door leden van het bestuur werden verscheidene malen lezingen met dia's gehouden over het Park.

Dankbaarheid is het bestuur verschuldigd aan degenen die zich in het afgelopen jaar met woord en daad voor onze vereniging inzetten.

## Verslag van de penningmeester over 1978

Het bedrag, dat in 1978 aan contributies werd ontvangen, was vrijwel gelijk aan het overeenkomstige bedrag in 1977, namelijk f 44.906,50 in 1977 tegenover f 45.103,90 in 1978. De uitgaven waren echter in vergelijking met 1977 veel lager.

Voor wat de drukkosten van „De Schouw” betreft, is er een verschil van ruim f 6.000,— en voor manifestaties werd ruim f 5.000,— minder uitgegeven.

De hogere kosten in 1977 werden veroorzaakt o.m. door de extra Hoge Veluwedag — vijf jaar na de storm — en de daaruit voortvloeiende meerdere kopij voor „De Schouw”.

Het was moeilijk te voorzien hoeveel uitgaven er voor 1978 moesten worden geraamd. Daarom hebben wij vorig jaar aan de algeme-

ne vergadering machtiging gevraagd een voorstel tot contributie-verhoging op de agenda van de in 1979 te houden jaarvergadering te mogen opnemen.

Door de gunstige resultaten over 1978 stellen wij echter thans voor de voorgenomen contributie-verhoging voorlopig uit te stellen. Een aangekochte geluidsinstallatie ad f 2.413,50 werd afgeschreven.

### Dr. M.C. Ennemafonds

Het Bestuur heeft besloten tot het instellen van een „Dr. M.C. Ennemafonds”. Na het overlijden van Dr. M.C. Ennema in 1977 ontvingen wij een legaat (zie De schouw No. 1-1978). Het thans in te stellen fonds zal worden gebruikt voor educatieve doeleinden. Een onzer leden heeft inmiddels f 1.000,—

per jaar toegezegd om dit fonds in stand te houden. Overeenkomstig een bestuursvoorstel vindt u in de jaarstukken opgenomen een overboeking naar het Dr. M.C. Ennemafonds van f 10.000,—.

### Rente

Het bedrag, dat in 1978 aan rente werd ontvangen, bedroeg f 3.534,16. Evenals in het voorgaande jaar werd dit bedrag aan de Stichting Bomenfonds geschonken.

### Foto-tentoonstelling

Zoals in het jaarverslag van de secretaris is vermeld, is de foto-tentoonstelling na een succesrijke tournee van bijna 3 jaar beëin-

digd. De eindafrekening wordt in de loop van het thans lopende jaar verwacht.

### Contributie-administratie

De laatste jaren werd de administratie van de contributies op voortreffelijke wijze verricht door de dames A.D. Alberts en M.A. Rosendahl te Otterlo. Na vele jaren dit werk te hebben gedaan, hebben voornoemde dames gevraagd dit werk thans te mogen beëindigen.

Gelukkig bleek Mevrouw E.W. van der Voorde-Donker te Arnhem bereid deze werkzaamheden over te nemen. Ook op deze plaats willen wij onze dank uitspreken voor het door de dames Alberts en Rosendahl verrichte werk.

### BALANS per 31 december 1978

Bankrekening (deposito)	f 69.787,49	Vermogen 1 jan. 1978	f 19.964,05
Giro 951993	5.855,98	Af: Dr. M.C. Ennemafonds	10.000,00
Geluidsinstallatie	P.M.		f 9.964,05
		Bij: Voordelig saldo 1978	14.228,24
		Vermogen 31 dec. 1978	f 24.192,29
		Stichting Bomenfonds	24.906,14
		Dr. M.C. Ennemafonds	10.000,00
		Natuurpaden	6.590,34
		Te betalen posten	5.939,70
		Contributiereserve	680,00
		Contributies 1979	2.335,00
		Vooruitbetaalde posten	1.000,00
	<u>f 75.643,47</u>		<u>f 75.643,47</u>

### RESULTATENREKENING over 1978

Foto-tentoonstelling	f 1.686,58	Contributies 1978	f 45.103,90
Fotografen	603,00	Rente	3.534,16
Stichting Bomenfonds	3.534,16	Diverse inkomsten	617,80
Manifestaties	4.685,21	Subsidie Gemeente Ede	500,00
De Schouw	17.789,24		
Kantoorkosten	4.863,24		
De Pampel	2.337,54		
Diverse kosten	28,65		
Voordelig saldo	14.228,24		
	<u>f 49.755,86</u>		<u>f 49.755,86</u>

In deze Schouw treft u achtereenvolgens aan de:

- circulaire voor de Algemene Ledenvergadering van 21 april 1979;
- circulaire voor de Jeugd Hoge Veluwedag op 12 mei 1979;
- circulaire voor de gecombineerde Buitengewone Ledenvergadering en de Zomer Hoge Veluwedag op 16 juni 1979.

Op de Buitengewone Ledenvergadering komt het voorstel tot wijziging van de statuten in behandeling. Ingevolge de nieuwe „Wet op de Stichtingen” moesten de statuten van onze vereniging op enkele plaatsen gewijzigd c.q. aangevuld worden. Met de circulaires vindt u tevens deze wijzigingen in dit blad.



ADMINISTRATIE MANIFESTATIES  
SLINGERLAAN 4 — OTTERLO  
TELEFOON 08382-449

## VERENIGING 'VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE'

Oosterbeek, maart 1979.

Aan de leden.

Het bestuur roept de leden op voor de jaarlijkse **ALGEMENE LEDENVERGADERING**, te houden op **ZATERDAG 21 APRIL 1979**.

Het programma luidt als volgt:

**9.45 uur Algemene Ledenvergadering in de aula van het Rijksmuseum Kröller-Müller.**

### AGENDA:

1. Opening door de voorzitter.
2. Verslag van de algemene ledenvergadering van 22 april 1978.
3. Behandeling ingekomen stukken.
4. Jaarverslag van de secretaris over 1978.
5. Jaarverslag van de penningmeester over 1978 en indiening van de begroting voor 1979.
6. Goedkeuring jaarverslagen en begroting en verlening van décharge aan het bestuur voor het in 1978 gevoerde beheer.
7. Behandeling statutenwijziging.\*)

\*) *Volgens de thans geldende statuten - artikel 18, lid 1 - kan een voorstel tot wijziging van de statuten slechts in behandeling worden genomen in een ledenvergadering, waarin tenminste drie/vierde van de leden persoonlijk aanwezig is.*

Z.O.Z.

*Aangezien aan deze eis op de komende ledenvergadering van 21 april 1979 niet voldaan zal worden, heeft het bestuur – ingevolge de laatste zinsnede van bovengenoemd artikellid – een nieuwe ledenvergadering uitgeschreven voor zaterdag 16 juni 1979. De desbetreffende oproep is aan de circulaire voor die dag toegevoegd.*

8. Bestuursverkiezingen.

De heren Ir. B.T. Bosman, Dr. W.J. Doude van Troostwijk en Drs. J.C.H. Oudemans hebben zich door werkzaamheden elders genoodzaakt gezien als bestuursleden te bedanken. In deze vacatures stelt het bestuur voor als bestuursleden te benoemen de heren Ir. W.H. Die-mont uit Doesburg, M. Pronk uit Apeldoorn en A. Berends uit Amsterdam.

De namen van tegencandidaten kunnen schriftelijk bij de secretaris worden ingediend door tenminste 25 leden voor elke tegencandidaat, op een termijn van tenminste 7 dagen vóór de dag van de ledenvergadering, onder gelijktijdige opgave van beroep, adres, geboorteplaats en geboortedatum van de tegencandidaat.

9. Rondvraag.

10. Sluiting.

Na afloop van de ledenvergadering en van een korte koffiepauze, zal de heer **Dr. P. Opdam** een lezing houden over het onderwerp: „**Haviken en Sperwers**”.

Daarna volgt om circa 13.00 uur een picknick in De Koperen Kop. Degenen, die hieraan deel willen nemen, kunnen zich op de aangehechte strook opgeven. Het lunchpakket bestaat uit 2 belegde broodjes, een krentenbol en een stuk fruit; kosten f 4,— per persoon. Ter plaatse kan voor eigen rekening een kop koffie e.d. worden besteld.

Na afloop van de picknick worden wandelingen in het Park georganiseerd onder deskundige leiding.

Deelnemers aan deze dag kunnen de aanmeldingsstrook ingevuld opsturen aan Mr. W.F. de Vaynes van Brakell Buys, Slingerlaan 4 in Otterlo vóór 14 april a.s., terwijl de eventuele lunchkosten ook vóór die datum gestort moeten worden op giro 29 99 180 te Otterlo, t.n.v. Administratie Manifestaties Ver. Vrienden Hoge Veluwe.

De secretaris.



**Algemene Ledenvergadering**  
**zaterdag 21 april 1979**

Aan Administratie Manifestaties Vereniging Vrienden  
Hoge Veluwe, Slingerlaan 4, 6731 CL Otterlo.

Ondergetekende: naam: .....

adres: .....

woonplaats: .....

neemt deel met in totaal ..... personen aan de Algemene Ledenvergadering

met ..... personen aan de lunch à f 4,— per persoon

met ..... personen aan de wandeling van ¾ uur

met ..... personen aan de wandeling van 1½ uur

met ..... personen aan de wandeling van 2 uur.

Datum: .....

Handtekening:

**Inzenden vóór 14 april 1979.**

# VOORGENOMEN STATUTENWIJZIGING

---

*Artikel 1, lid 2 wordt vervangen door:*

2. Zij is op negen oktober negentienhonderd achtenveertig opgericht onder de naam „Vrienden van het Nationale Park De Hoge Veluwe”.

*Artikel 4, lid 2 vervalt en wordt vervangen door een nieuw artikel 5.*

## **Aspirantleden**

### **Artikel 5**

1. Aspirantleden zijn zij, die als zodanig door het bestuur zijn aanvaard en nog niet de achttienjarige leeftijd hebben bereikt.
2. Aspirantleden hebben geen andere rechten en verplichtingen dan die welke hun bij of krachtens de statuten zijn toegekend en opgelegd.
3. Aspirantleden hebben dezelfde rechten en verplichtingen als leden, voor zover daarvan niet bij of krachtens de statuten is afgeweken. Zij hebben geen stemrecht.
4. De rechten en verplichtingen van een aspirantlid kunnen te allen tijde wederzijds door opzegging worden beëindigd, behoudens dat de jaarlijkse bijdrage over het lopende verenigingsjaar voor het geheel blijft verschuldigd.

*Artikel 5 wordt artikel 6 en moet luiden als volgt:*

## **Einde van het lidmaatschap**

### **Artikel 6**

1. Het lidmaatschap eindigt:
  - a. door de dood van het lid;
  - b. door opzegging van het lid;
  - c. door opzegging namens de vereniging. Deze kan geschieden wanneer een lid heeft opgehouden aan de vereisten voor het lidmaatschap bij de statuten gesteld te worden, wanneer hij zijn verplichtingen jegens de vereniging niet nakomt, alsook wanneer redelijkerwijs van de vereniging niet gevergd kan worden het lidmaatschap te laten voortduren;
  - d. door ontzetting. Deze kan alleen worden uitgesproken wanneer een lid in strijd met de statuten, reglementen of besluiten der vereniging handelt, of de vereniging op onredelijke wijze benadeelt.
2. Opzegging namens de vereniging geschiedt door het bestuur.
3. Opzegging van het lidmaatschap door het lid of door de vereniging kan slechts geschieden tegen het einde van een verenigingsjaar en met inachtneming van een opzeggingstermijn van vier weken. Echter kan het lidmaatschap onmiddellijk worden beëindigd indien van de vereniging of van het lid redelijkerwijs niet gevergd kan worden het lidmaatschap te laten voortduren.
4. Een opzegging in strijd met het bepaalde in het vorige lid, doet het lidmaatschap eindigen op het vroegst toegelaten tijdstip volgende op de datum waartegen was opgezegd.
5. Een lid is niet bevoegd door opzegging van zijn lidmaatschap een besluit, waarbij de verplichtingen van de leden van geldelijke aard zijn verzwaard, te zijnen opzichte uit te sluiten.
6. Ontzetting uit het lidmaatschap geschiedt door de ledenvergadering op voorstel van het bestuur.
7. Wanneer het lidmaatschap in de loop van een verenigingsjaar eindigt, blijft desniettemin de jaarlijkse bijdrage voor het geheel verschuldigd.

*Artikel 6 wordt artikel 7 met kopregel: Contributies. Verder ongewijzigd.*

*Artikel 7 wordt artikel 8 met de volgende tekst (nieuw):*

## **Bestuur en vertegenwoordiging**

### **Artikel 8**

Het bestuur van de vereniging bestaat uit:

- a. drie leden te benoemen door de gemeenten Apeldoorn, Arnhem en Ede. Deze gemeenten kunnen uitsluitend hun burgemeester als bestuurslid benoemen. Elke burgemeester is bevoegd zich

in de vergaderingen van het bestuur te doen vertegenwoordigen door een door hem schriftelijk aan te wijzen persoon, mits met goedvinden van het bestuur.

b. een door het bestuur vast te stellen aantal van tenminste vier verkozen leden.

*Artikel 8 wordt artikel 9, met in de eerste regel i.p.v. lid 1 van artikel 7: lid b. van artikel 8 en in lid 3 de tweede regel: artikel 13 wordt artikel 15.*

*Artikel 9 wordt artikel 10 en de laatste zin van lid 2 van dit artikel vervalt en wordt vervangen door:*  
Een als burgemeester van een der genoemde gemeenten benoemd bestuurslid defungeert bij beëindiging van zijn functie als zodanig.

*Artikel 10 wordt artikel 11 en lid 3 en 4 van dit artikel worden vervangen door een nieuw lid 3, luidende:*

3. De vereniging wordt in en buiten rechte vertegenwoordigd door twee leden van het dagelijks bestuur of hun plaatsvervangers.

Lid 5 wordt lid 4.

*Toegevoegd wordt een nieuw artikel 12:*

#### **Artikel 12**

Het bestuur is, mits met goedkeuring van de algemene ledenvergadering, bevoegd tot het sluiten van overeenkomsten tot het kopen, vervreemden of bezwaren van registergoederen, het sluiten van overeenkomsten, waarbij de vereniging zich als borg of hoofdelijk medeschuldenaar verbindt, zich voor een derde sterk maakt of zich tot zekerheidsstelling voor een schuld van een derde verbindt.

Op het ontbreken van deze goedkeuring kan door en tegen derden beroep worden gedaan.

*Artikel 11 wordt artikel 13.*

*Artikel 12 wordt artikel 14, en krijgt een nieuw lid 4, luidende:*

4. De directeuren van het Park en het Rijksmuseum Kröller-Müller wonen de bestuursvergaderingen bij. Zij hebben daar een adviserende stem.

*Artikel 13 wordt artikel 15 en krijgt als lid 7 nieuw toegevoegd:*

7. Een lid kan slechts persoonlijk en niet door middel van een machtiging zijn stem uitbrengen.

*Artikel 14 wordt artikel 16.*

*Artikel 15 wordt artikel 17.*

*Artikel 16 wordt artikel 18.*

*Artikel 17 wordt artikel 19.*

*Artikel 18 wordt artikel 20 met de navolgende wijzigingen:*

*in de vierde zin van lid 1: artikel 13 te vervangen door artikel 15 en het gehele lid 3 van dit artikel vervangen door:*

3. Een besluit tot wijziging van de statuten behoeft de goedkeuring van de Stichting.

*Artikel 19 wordt artikel 21.*

*Artikel 20 wordt artikel 22.*

*De overgangsbepaling komt te vervallen.*

---

# Verslag Stichting „Bomenfonds” over 1978

Nadat wij in het begin van het boekjaar *f* 30.000,— hadden overgemaakt aan de Stichting „De Hoge Veluwe” kregen wij de verheugende mededeling, dat aan de Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe een bedrag van *f* 7.500,— werd aangeboden door de Stichting Nationaal Fonds voor Natuur- en Milieu-educatie, zijnde een deel van de netto-opbrengst van het boek „Ontdek de Veluwe”. In de werkingssfeer van voornoemde Stichting achtte het Bestuur van de Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe het voor de hand liggend dit bedrag te bestemmen voor het bomenfonds.

Verder werden gedurende het gehele jaar kleinere en grotere bedragen ontvangen, hetzij spontaan van onze leden, hetzij uit de opbrengst van oude Schouwen en stickers. Na de publicatie „De Hoge Veluwe heeft het bomenfonds hard nodig” en „Het bomen-

fonds heeft de leden van de vereniging hard nodig” kwamen er iets meer reacties, evenals bij de jaarwisseling, waaruit wij concluderen, dat vele leden de dotaties aan het bomenfonds tot een jaarlijkse — zeer gewaardeerde — gewoonte hebben gemaakt.

Aan het eind van het jaar werd in dank een bedrag van *f* 2.500,— ontvangen van de Markus Stichting te Amsterdam.

Per balansdatum beschikte onze Stichting over *f* 28.152,64, een bedrag dat door in januari ontvangen dotaties is aangegroeid tot *f* 30.000,—.

Aan allen, die hebben bijgedragen aan dit resultaat, willen wij hierbij graag onze dank betuigen.

Overleg met de Stichting De Hoge Veluwe over de besteding van dit bedrag is gaande. Het financiële beeld van onze Stichting „Bomenfonds” is als volgt:

## BALANS per 31 december 1978

Ver. Vrienden Hoge Veluwe	<i>f</i> 24.906,14	Stichting Bomenfonds	<i>f</i> 28.152,64
Giro 3534903	3.246,50		
	<u><i>f</i> 28.152,64</u>		<u><i>f</i> 28.152,64</u>

## INKOMSTEN EN UITGAVEN in 1978

Stichting Hoge Veluwe	<i>f</i> 30.000,00	Saldo 1 jan. 1978	<i>f</i> 40.000,00
Kamer van Koophandel	50,00	Rente	3.534,16
Saldo 31 dec. 1978	28.152,64	Ontvangsten	14.668,48
	<u><i>f</i> 58.202,64</u>		<u><i>f</i> 58.202,64</u>

Hierdoor deel ik u mede, dat ik de administratie van uw vereniging en die van de Stichting Bomenfonds Hoge Veluwe over 1978 heb gecontroleerd.

Naar aanleiding van dit onderzoek verklaar ik mij met de vorenstaande Balans en Resultatenrekening over het jaar 1978 en het financieel overzicht van de Stichting Bomenfonds, sluitende met een saldo van *f* 28.152,64 te kunnen verenigen.

Apeldoorn, februari 1979.

w.g. F.B. Schweers  
Bosweg 103 - Apeldoorn.

## VRIJWILLIGERSWERK IN DE AANSCHOUW

Een van de vormen van hulp, die onze vereniging aan het Park geeft, bestaat sinds zeven jaren uit het bezetten van de balie in het Bezoekerscentrum De Aanschouw.

De vaste kern van deze groep dames en heren kan enige versterking gebruiken in de vorm van vrijwilligers, die zich in de ochtend tussen 10.00 en 13.00 uur of in de middag tussen 13.00 en 17.00 uur of liefst gedurende een gehele dag, beschikbaar stellen. Het Bezoekerscentrum is geopend van omstreeks 1 april tot 1 november.

Wie interesse voor dit werk en voldoende kennis van het Park heeft om informatie te geven en boeken en brochures te verkopen, kan zich wenden tot Mevrouw C. Haitink-Bartels, Prins Bernhardweg 10 in Oosterbeek, telefoon 085-335455, die de organisatie van de bezetting van de balie wederom op zich heeft genomen.

## Volkstelling

Het Nationale Park heeft in de afgelopen winter, dank zij de sneeuw, voor het eerst sinds jaren weer een nauwkeurige „volkstelling” kunnen houden. Door het tellen van de sporen in de sneeuw bij de voederplaatsen, hebben de wildschutten de huidige wildstand op De Hoge Veluwe vastgesteld.

Er zijn 179 edelherten, 174 mouflons, 82 reeën en 76 wilde zwijnen. Dit aantal beschouwt men als voldoende. Een grotere wildstand is gezien de omvang van het park niet wenselijk.

## Prof. Zonderwijk op Zomer Hoge Veluwedag

16 Juni spreekt Prof. P. Zonderwijk over „Bermvegetaties”.

In Nederland is hij onkruideskundige No. 1. Door zijn toedoen zijn vele overheidsinstanties van hun overdreven netheidsideaal afgestapt, waardoor elk stukje openbaar groen niet meer één egaal groen graslaken behoeft te zijn.

Door een ordelijke maairegie en minder landbouwgif groeien en bloeien thans langs onze wegen weer vele „onkruiden”.

## De Hoge Veluwe in de kou van '78-'79

Ijzelschade is in het park erg mee gevallen, slechts incidenteel is schade geconstateerd. Wel is er nogal wat droogteschade aan jong naaldhoutplantsoen en aan rhododendrons. Deze droogteschade wordt niet veroorzaakt door een tekort aan neerslag, maar door een te lage bodemtemperatuur, waardoor de wortels geen water op kunnen nemen, terwijl toch door vorst en wind waterverlies van de bovengrondse delen optreedt.

Of de aangetaste boompjes en struiken dood zullen gaan, moeten we afwachten.

Het bleek zeer moeilijk, om de ijsbaan in goede staat te houden. Veel sneeuwbuien, afgewisseld met dooiperiodes zorgden ervoor, dat de kwaliteit van het ijs slecht was. Plaatselijk waren de konijnen genoodzaakt boompjes te gaan schillen om aan voer te komen. De in het kader van het bomenfonds geplante bomen zijn echter alle voorzien van kunststof wikkels tegen schiltschade en de

rest van de kwetsbare jonge aanplant is grotendeels ingerasterd. Economische schade door de konijnen is dus niet groot.

Landschappelijke schade valt hier en daar wel te verwachten, maar zal zich binnen een paar jaar wel weer herstellen.

Door de lang aanhoudende winter zal het planten in het voorjaar in een kortere periode moeten plaatsvinden. Gelukkig zijn de grootste herbebossingsprojecten reeds in voorgaande jaren uitgevoerd, zodat het voorgenomen plantwerk toch wel haalbaar lijkt.

## 23 januari 1979

Deze dag is vermeldenswaard omdat het museum één bezoeker telde. Hij had de schaatsen ondergebonden, want de weg vanaf de ingang tot aan het museum was, dank zij de sterke ijzel, geheel veranderd in een spiegelgladde ijsbaan. Deze bezoeker had een goede dag. Alle hekwachters hadden ijsvrij. Het was een goedkoop dagje met ijspret en museumbezoek.

Foto: Ton Berends



# Wespennesten zijn vrouwengemeenschappen

door W.H. Borst

Wespen behoren tot de eerste boodschappers van het ontluikende voorjaar.

Wanneer in deze tijd van het jaar de zonnearmte elke dag in kracht toeneemt, worden de wespen in hun winterkwartieren uit hun slaap gewekt.

In de winter hebben zij zich verscholen onder dakpannen of tussen balken, in stro, tussen muren of op andere beschutte plaatsen. De sterksten hebben zo de winterse kou weten te overleven.

Het zijn de nieuwe koninginnen die in het voorafgaande jaar geboren zijn en in het komende seizoen hun kortdurende rijk gaan stichten.

Al in het begin van het najaar, nog voor er ook maar iets van een naderende kou viel te bespeuren, zijn ze met de voorbereidingen voor het overwinteren begonnen. Wespen zijn ware zonne-aanbidders, ze verdragen lage temperaturen slecht.

Om de kou te trotseren verdampen ze vanaf september elke dag iets meer vocht dan ze opnemen. Door dit vochtverlies schrompelen ze wat in elkaar, waardoor ze zich beter in smalle spleten kunnen verbergen. Als extra voordeel van die verminderde waterhoeveelheid is bovendien de kans op bevriezen afgenomen.

In het najaar zijn ze in hun lichaam ook begonnen met de aanmaak van glycerine. Het bloed zorgt ervoor dat deze stof naar elke uithoek van het lichaam gebracht wordt. Glycerine is een belangrijk wapen tegen de kou, want het heeft de eigenschap het vriespunt van lichaamsvloeistoffen te verlagen, net zo als antivries dat in het koelwater van onze auto doet.

Bij het naderen van de winter neemt de activiteit van de wespen nagenoeg geheel af, waardoor de stofwisseling belangrijk daalt en parallel hiermee de behoefte aan calorieën. Toch gaat de vermindering van hun activiteit niet zo ver dat ze in een echte winter-

slaap geraken. Wie 's winters in een ijverige bui zijn schuur wat opruimt en daarbij het ongeluk heeft een wesp in haar schuilplaats te verstoren, weet dat de angel snel en accuraat haar doel weet te treffen.

## De wespengemeenschap

In het voorjaar beginnen ze een héél ander leven.

Van de winterse traagheid is dan niets meer te bemerken. Integendeel, de gehele dag is de koningin in de weer om het eerste begin van haar staat zo snel mogelijk te verwezenlijken. Juist als in de bijenwereld, bestaat er in de wespenereld een taakverdeling die zó uitgesproken is, dat er speciale kasten door ontstaan zijn.

Het kenmerkende verschijnsel van een wespennest is niet alleen de duidelijke werkverdeling van haar bewoonsters, maar ook het samenwonen van de moeder met de diverse generaties kinderen. In deze ouder-kinderrelatie is de werkverdeling weer zo ver voorgeschieden, dat de ene generatie wespinkinderen zorgt voor het opfokken van de volgende generatie kinderen.

Er wordt in deze gemeenschap niet alleen door de ouder (koningin) voor de jongeren gezorgd, maar de jongeren zorgen ook voor hun gezamenlijke moeder en de wespen die na hen geboren zijn.

Hier demonstreert het wespennest de kenmerkende eigenschappen van een sociale staat zoals ook bij mieren en bijen voorkomt.

Wanneer het nest volledig functioneert is er allereerst de koningin, die speciaal geschapen is voor het leggen van eieren. Dan zijn er de werksters, onvruchtbare wijfjes, die verschillende taken hebben, zoals: voedsel zoeken voor de nestbewoonsters, bouw materiaal zoeken, larven voederen, nest bouwen, etc. In het beginstadium van het nest is van deze taakverdeling echter geen sprake, omdat de



werksters op dat tijdstip nog niet ten tonele zijn verschenen. In het begin is de koningin de eerste en de enige onderdaan van haar rijk. Zij moet voor het bouw materiaal zorgen, de nestbouw, het eieren leggen, het verzorgen en voeden van haar kroost en van zich zelf. Zij heeft in het voorjaar een zo véél omvattende taak, dat ze er van de vroege ochtend tot na zonsondergang mee bezig is. De eerste bouw fase van het nest, waar ze zelf voor moet zorgen, is voor de koningin dan ook van het allergrootste belang, want de werksters die een groot deel van haar werk moeten overnemen, ontwikkelen zich juist in deze cellen van het nest.

### **Nesten van papier**

Het maken van papier is door de wespen uitgevonden. Zij bouwen hun nesten niet van was, zoals we dat van de bijen gewend zijn, maar van zelf gemaakt papier.

Al wel 100 miljoen jaar geleden, lang voordat de mens op aarde verscheen, maakten de wespen reeds nesten van papier. Men noemt deze wespen, die zich kenmerken door een sterke gemeenschapsvorm, ook wel naar dit bouw materiaal van hun huis: papierwespen. Had de mens bij zijn komst op aarde maar direct de papiermakerskunst van de wespen afgekeken! Het moeizame vastleggen van letters en tekens met de beitel in steen, of door het bakken van kleitabletten, zou dan niet nodig geweest zijn.

Om de grondstof voor de papierfabricage te verkrijgen trekken de wespen smalle repen van houten opstallen, riet, oud papier, stro, oude bomen en andere plantaardige materialen. Met hun sterke kaken pakken ze de vezels vast, om ze dan, al achteruit lopend, van hun basis los te scheuren. Wanneer het materiaal goed droog is, gaat dit met een knisperend of krakend geluid gepaard.

Op de heenweg, vóór het losscheuren van de vezels, wordt een ruime hoeveelheid water gedronken en in de maag opgeslagen. Wanneer de wesp met de vezels thuis komt, wordt al het in de maag verzamelde water en het in de krop verzamelde speeksel naar boven gebracht, om dit, al kauwend, met de vezels te

vermengen. Het duurt vaak wel ruim een kwartier, voordat een kneedbare papierpulp is ontstaan.

In het voorjaar worden de vezels door de koninginnen verzameld; later nemen de oudere werksters dat werk over, terwijl hun jongere zusters de pulp gebruiken voor de bouw van het nest.

Het bovenste deel van het nest met de eerste cellen neemt de koningin geheel voor haar rekening. Al vóór deze eerste cellen klaar zijn, worden er eieren in gelegd. Om begrijpelijke redenen heeft de koningin met dit karwei nogal wat haast. Hoe eerder de eerste ploeg werksters geboren is, hoe eerder zij zich kan toeleggen op de taak waartoe zij geschapen is: het eieren leggen.

### **Het wespennest is een schoon huis**

Bij de meerderheid van de sociale wespen is het nest het beste te vergelijken met een Chinese lampion. De bovenkant, die gesloten is, hangt met een 1 cm lange steel aan een balk, een steen, een wortel, een strovezel of een dakpan. De onderkant is open om als toegang tot het nest te dienen.

De cellen voor het uitbroeden van de wespen worden door de papieren bol geheel omgeven. Dit is een erg praktische constructie, want papier heeft een goed warmte-isulerend vermogen waardoor de temperatuurschommelingen binnen de lampion veel geringer zijn dan er buiten.

Bij de aanleg van de bol voegt de wesp een taaie vloeistof, afkomstig uit kleine klieren boven op zijn kop, aan de papierpulp toe. Het is een „versteviger” die de lampion haar duurzaamheid geeft en er bovendien voor zorgt dat het nest winddicht en „waterproof” is.<sup>362</sup>

vloeistof, afkomstig uit kleine klieren boven De opening aan de onderkant van het nest dient niet alleen als in- of uitgang, het is ook een vuilnisstortkoker. Afval van het nest valt door dit gaat naar beneden en hoopt zich buiten het nest op. De werksters zorgen bovendien angstvallig voor het schoonhouden van hun nest. Regelmatig vliegen ze naar buiten om afval weg te brengen.

Hun sanitaire taak wordt belangrijk verlicht door het feit dat wespenlarven geen uitscheidingsorganen hebben. De ontlasting blijft in het achterlichaam zitten, omdat de endeldarm ontbreekt. Het is als een donkere prop in het achterlijf van de larve zichtbaar. Wanneer de larve zich verpoet, wordt de opgespaarde ontlasting (= meconium) door spinselfeheel ingepakt en, als een vuilniszak, tegen de achterwand van de cel gezet, waar het meconium snel indroogt. Op deze wijze ontstaat er, ondanks de vraatzucht, geen verontreiniging door afvalproducten in de cellen.

Elke volgende bewoonster van de cel zet haar „vuilniszak” naast die van haar voorganger.

Natuurlijk kan dit niet onbeperkt doorgaan. Wanneer de hoeveelheid te groot geworden is, breken de werksters de cel af en verwijderen het meconium. Het afgebroken papier wordt — heel zuinig — weer gebruikt voor de bouw van nieuwe cellen. Dit „recycling” papier is fijner van structuur en bovendien sterker dan het oorspronkelijke!

Sommige wespenfamilies lossen het probleem van het zich ophopende afval nog veel slimmer op.

Zij maken achter in de cel een klein gaatje waardoor de meconiumzak zonder veel omhaal gemakkelijk verwijderd kan worden. Het gaatje wordt daarna gedicht met een beetje „versteviger” uit de hoofdtklier, waarna de cel, schoon en als nieuw, haar volgende bewoonster kan ontvangen.

Net zo als de endeldarm, ontbreken ook de nieren bij een larve. Stikstofhoudende afbraakproducten blijven daardoor in het bloed van de larve en de pop aanwezig totdat de nieren in de wesp volledig aangelegd zijn. Wanneer het zo ver is worden die stoffen buiten het nest geloosd.

Het nest dat, behoudens het miniatursteeltje, vrij in de lucht hangt, is voor kruipende insecten niet toegankelijk.

Een insect moet eerst naar de opening aan de onderkant vliegen om er te kunnen binnendringen. Dit wordt afdoende voorkomen door surveillance-werksters, die hier dag en

nacht heen en weer vliegen.

Voor mieren zou het korte steeltje natuurlijk een mooi wandelpad naar de ingang van het nest kunnen zijn. Onlangs ontdekte men echter, dat wespen regelmatig met hun buikwand langs dit steeltje schuren om er een kleverige vloeistof op achter te laten. Kennelijk is dit een anti-mierenstof, want er blijkt een barrière te zijn waar de mieren niet overheen kunnen komen.

## De larven

Gevrijwaard van zoveel mogelijk schadelijke invloeden van buiten, ontwikkelt het ei zich via larve en pop tot wesp. De meest bewerkelijke phase in deze ontwikkeling is het larvestadium.

Larven hebben maar één groot verlangen: zo veel mogelijk eten. In tegenstelling tot wespen, die graag van zoetigheid houden, zijn wespenlarven pure vleeseters. De eerste dagen van hun bestaan worden ze met vleesnat van diverse insecten gevoed, later krijgen ze hartige vleesbrokjes van insecten en zelfs van cadavers van muizen of konijnen.

Wanneer een wespennest in vol bedrijf is komen er per dag wel 4000 maal wespen met hun prooi binnen.

Wespen zijn dus goede insectenverdelgers. Ze vangen hun prooi, door er zich hoog vanuit de lucht op te laten vallen. Men hun sterke kaken wordt vervolgens de buit verbrijzeld. Wespen zijn dus de stootvogels onder de insecten!

Van het binnendringen van dit voedsel in de cel merken de larven merkwaardigerwijze niets. De werksters moeten enige malen met hun kop tegen de zijkant van de cel tikken, waarna een larve zich enkele millimeters buiten zijn verblijf uitstrekt.

Er ontstaat nu een hechte interactie tussen twee kinderen van dezelfde moeder. De larve geeft eerst uit haar lipklieren wat zoete stof af, die door de werkster gretig opgezogen wordt en deze opent dan haar bek om de larve het meegebrachte voedsel aan te bieden. Dit voedsel wordt in brokjes met spinselfeheel uit dezelfde lipklier omgeven en dan snel naar binnen gewerkt.

Door dit eitwitrijke voedsel groeien de larven snel. Al spoedig dreigen hun cellen te klein te worden.

Verlenging van de cellen is dus noodzakelijk, waarvoor de bouwvakkers onder de werksters in het geweer komen.

Een larveleven duurt maar 15 dagen, het verschafte de werksters echter meer werk dan het ei- en popstadium bij elkaar.

### **Poppen, larven en mensen**

Mensen en wespen hebben elkaar altijd slecht verdragen. Tot een samenwerking zoals die met de bijen bestaat is het nooit gekomen. Wel zijn de poppen en de larven door de mens benut. In alle delen van de wereld gebruiken vissers b.v. wespenlarven of poppen als levend aas aan hun hengel.

Het zijn niet alleen vissers die wespenpoppen gebruiken.

In Guatemala zoeken de Maya-indianen wespennesten om de poppen als voedsel te gebruiken. Zij geloven dat ouders, die regelmatig wespenpoppen eten, kinderen zullen krijgen met grote en sterke ogen. Wespen hebben immers grote ogen en de ogen van de poppen lijken nog groter door het sterke contrast van de gitzwarte ogen met het witte poppenlichaam.

Men mag rustig aannemen dat de ogen van de kinderen niet veranderen in omvang door het ouderlijk menu, al of niet met wespenpoppen. Toch is deze poppenvoeding nog niet zo gek als het op het eerste gezicht wel lijkt. Speciaal voor jonge kinderen zou het een nuttige vorm van voedsel kunnen zijn, want wespenlarven en poppen bevatten veel eiwitten, stoffen die in de groeifase van het kind van groot belang zijn.

Merkwaardigerwijs wordt deze voeding, vooral in landen waar eiwitten als voedingsbron moeilijk te krijgen zijn, nog maar weinig gebruikt.

Doordat de poppen en de larven in grote hoeveelheden, keurig verpakt, in cellen zitten, kunnen ze gemakkelijk vervoerd worden. Ze blijven bovendien in deze verpakking lang in leven; ze blijven dus lang vers. Een belangrijk voordeel is ook dat ze in ge-

kookte of gebakken toestand heerlijk smaken.

De oude forellenvisser Isaac Walton ontdekte dat al vele jaren geleden.

Op een zekere dag was hij 's morgens vroeg, voorzien van een flinke hoeveelheid wespenlarven op stap gegaan. Het was zijn bedoeling aan het einde van de dag met een mand vol met forellen terug te keren.

Deze optimistische gedachte ging niet in vervulling. De forellen beten niet!

Aan het einde van de dag bleef Isaac met nagenoeg al zijn aas zitten. Als gewoonlijk had hij een koekepan meegenomen om een paar forellen in te bakken. Nu gooide hij de wespenlarven er maar in.

Isaac was de eerste die de wereld kon berichten, dat een maaltijd met gebakken wespenlarven een niet te versmaden lekkernij is.

### **Mannetjeswespen en nieuwe koninginnen**

Wanneer de zomer al een eind gevorderd is, breekt het hoogtepunt van de wespensamenleving aan. In het nest worden een aantal grote cellen gebouwd. De hierin gelegde eieren ontwikkelen zich voor een deel tot de nieuwe generatie koninginnen, het andere deel van deze eieren is de eerste aanleg voor de mannetjeswespen.

De koninginnen worden op het juiste moment geboren, want in het midden van de zomer is er voor de vraatzuchtige larven een overdaad aan voedsel aanwezig.

Vergeleken bij de geweldige taak die aan de vrouwen in deze maatschappij (koningin en werksters) is opgelegd, is de rol van de mannetjes wel tot het uiterste minimum beperkt. In de eerste helft van het jaar worden alleen maar wijfjes geboren. Pas laat in de zomer komen daar een beperkt aantal mannetjes bij. Men noemt mannetjeswespen ook wel darren.

Wanneer deze laatkomers uit hun poppen gekropen zijn, drogen ze hun vleugels en verdwijnen uit het nest om er niet meer in terug te keren.

Wel blijven ze in de buurt van het nest rondvliegen, in afwachting van de koninginnen, die enkele dagen later geboren worden.

Zodra deze te voorschijn komen begint de bruiloftsdans, waarbij de vrouwtjes de mannetjes kiezen. Bij de hierop volgende paring worden de koninginnen niet bevrucht. Zij vangen het zaad in een zakje — de spermathica — op, waar het tot ver in het volgende jaar in leven blijft.

Nu hebben de koninginnen de mannetjes helemaal niet meer nodig, want ze hebben een zaadvoorraad die voldoende is voor hun hele leven. Zelf zorgen ze voor de bevruchting. Zodra een eitje volgroeid is, wordt het van een zaadcel voorzien. Uit deze bevruchte eieren ontstaan alleen maar vrouwtjes, nl. de werksters en later ook de koninginnen.

Er worden ook enkele eieren gelegd die niet bevrucht worden. Hieruit ontwikkelen zich de mannetjes.

De koninginnen zorgen dus niet alleen voor de bevruchting, maar ze bepalen ook zelf het geslacht van hun kroost.

Mannetjeswespen hebben dus een moeder en een grootmoeder, geen vader, maar wel een grootvader!

Nadat de mannetjes hun werk gedaan hebben, fladderen ze nog wat doelloos rond en snoepen hier en daar wat nectar van de bloemen. De werksters die alle voedsel voor het nest aandragen hebben niet de minste neiging ook voor de mannetjes voedsel mee te nemen. Dat moeten ze zelf doen.

Mannetjes zijn outcasts, ze worden niet tot het nest toegelaten. Mocht een mannetje een nestingang willen naderen, dan wordt hij door de politieagenten onder de werksters bij de benen genomen en een andere richting uit gestuurd. Wanneer dat niet helpt wordt hij in de benen gebeten!

Maar toch . . . . . nood breekt wet! Wanneer de temperatuur in het nest te hoog oploopt mogen ze, door langdurig met hun vleugels te wapperen, meehelpen aan de regulatie van de nesttemperatuur.

Ook wanneer de verdeling en uitreiking van het voedsel aan de larven in de knel komt, wordt hun hulp niet geweigerd.

Het blijven echter uitzonderingen!

In wezen zijn de mannetjes, na hun werk gedaan te hebben, over compleet.

De wespenmaatschappij is zeer efficiënt. Wie niet nodig is, sterft. De levensduur van de mannetjes is daarom niet langer dan enkele dagen, hooguit enkele weken.

### **Het verval van het nest**

In de tweede helft van de zomer heeft de oude koningin, tengevolge van de nestbouw en het onafgebroken eieren leggen, haar energie totaal verbruikt. Ze is letterlijk versleten en sterft kort nadat de nieuwe koninginnen het nest verlaten hebben. Haar leven heeft dan precies één jaar geduurd.

Met het afsterven van de koningin is in één slag alle orde en regelmaat van het nest verdwenen.

De werksters laten de larven verschrompelen door te weinig voedsel. Door daling van de temperatuur in het nest ontwikkelen de poppen zich niet verder. Onder de werksters ontstaat een ongecoördineerde run op de voedselbrengsters. Er treed kannibalisme op. Larven en poppen worden door de volwasenen uit hun cellen getrokken, in stukken verdeeld en opgegeten.

Sommige werksters zijn nu in staat omeieren te leggen, die ze met meerdere tegelijk in de cellen proppen. Het blijken onbevruchte eieren te zijn, waar slechts nutteloze mannetjes uit komen. Werksters verlaten het nest en mannetjes trekken erin. Als in de toren van Babel treedt er een duidelijke desintegratie op.

Voordat de winter ingetreden is, zijn de wespen, met uitzondering van de nieuwe koninginnen, allemaal gestorven.

Hoewel er, dank zij de strenge winter van dit jaar, vele nieuwe koninginnen dood gevoren zijn, zullen er toch wel voldoende wespen geboren worden om ons deze zomer gezelschap te houden. Zeker zal dit het geval zijn wanneer we tijdens een warme zomerdag op het terras van de Koperen Kop onze dorst willen lessen met een glaasje limonade.

Bedenk dan, dat deze wijfjes die u bedreigen — de mannetjes hebben geen angel — een bijzonder interessant rollenpatroon vervullen in de relatie: hij en zij in de wespenmaatschappij.

# Boekbespreking

---

## De Valkerij in de Nederlanden

In het onlangs verschenen jaarboek van het Valkeniersverbond „Adriaan Mollen” vindt men o.a. verhandelingen over de diverse methoden bij roofvogelbeheer, kraaijacht met de havik, afwijkende jongen in een sperwernest, beschouwingen over een schilderij van Tischbein de Oude, het jagen met sperwer en steenarend, culinaire recepten voor wild konijn en uiteraard een uitvoerig verslag betreffende de activiteiten van de valkeniers in het jaar 1977.

Als gebruikelijk zijn de artikelen ruim voorzien van illustraties en is dit jaarboek op voortreffelijke wijze uitgegeven.

Het jaarboek is te bestellen bij de Penningmeester van het Ned. Valkeniersverbond te Riethoven, postgiro 76430.

De prijs bedraagt f 15,—.



Tekening: H.J. Slijper

---

## De broedvogels van de Veluwe

*Uitgave K.N.N.V., wetenschappelijke mededelingen nr. 128. 1718 BJ Hoogwoud.*

Tegenwoordig is de Veluwe een der uitgestrekste stiltegebieden van ons overbevolkte land en vervult daardoor een onvervangbare rol als uitwijkplaats voor de mens uit de grote wooncentra van het westen.

Eenzelfde rol speelt de Veluwe ook voor menige vogelsoort die elders sinds lang verdwenen is. Een globale inventarisatie van de Veluwe vogelstand in het begin van de jaren zeventig gaf een resultaat, dat er verrassend rijk en gevarieerd uitzag. Om deze rol van opvanggebied, zowel voor mens als vogel, optimaal te kunnen vervullen is een voorzichtige en verantwoord beleid en beheer

dringend vereist. Alleen wanneer voldoende aandacht geschonken wordt aan het in stand houden van de huidige biologische waarden, zal een inventarisatie over een tiental jaren nog een dergelijke rijke verscheidenheid aan soorten te zien geven.

Uit de in deze uitgave vermelde gegevens blijkt dat de Veluwe ornithologisch een zeer belangwekkend gebied is. Het is te hopen dat dit voorlopig overzicht spoedig gevolgd zal worden door een uitgebreide studie van de vogelbevolking van dit gebied. Overigens reeds nu een onmisbare uitgave voor vogelliefhebbers op de Veluwe.

## Wist u dat . . .

. . . het grofwild op De Hoge Veluwe in prima conditie door de strenge winter kwam?

. . . dit wel 10.000 kg lucerne-hooi en 10.000 kg krachtvoeder extra heeft gekost?

. . . in zachtere winters ook — op de veiling in Arnhem doorgedraaide — groenten en fruit gevoerd worden? Dit jaar was dat niet mogelijk, omdat dit voer snel bevriest en het wild er dan ziek van wordt.

. . . Wildschut Planta al op 11 februari de eerste afwerpstang van 'n edelhert vond?

. . . de das na 7 weken winterslaap toch ijs en sneeuw trotseerde en een wandeling rond zijn burcht maakte?

. . . naast de normaal aanwezige grijpvogels, zoals havik, buizerd en sperwer, alleen de toch wel vrij zeldzame ruiopootbuizerd werd gezien?

. . . als dwaalgasten (of verdwaalde gasten) een leeuwerik, een kramsvogel, een zanglijster en een goudlijster op de vogelvoederplaat- sen werden waargenomen?

. . . het reeds eerder vermelde lucerne-hooi in Lelystad werd gekocht, door een fourage- handel uit Eisden (Zuid-Limburg) werd bezorgd, die het gehaald had in de omgeving van Keulen? Zou dit al iets met Europese eenwording te maken hebben?

## Luisteren en kijken naar vogels

Dit voorjaar zal de Heer H. C. Klein, evenals het vorig jaar, wandelingen organiseren om te kijken en luisteren naar vogels op de Hoge Veluwe.

Iedereen kan aan deze wandelingen deel- nemen. Het is raadzaam een verrekijker en een vogelboekje mee te nemen.

Er zijn aan deze wandelingen geen extra kosten verbonden. U kunt aan deze wande-

lingen deelnemen door de Secretaris een briefkaart te zenden met daarbij tevens de vermelding van uw telefoonnummer.

De wandelingen duren twee à twee en een half uur.

De data en de plaatsen van samenkomst zijn:

*31 maart*

Hoenderloo. Rest. Rust een weinig 10 uur

*8 april*

Ingang Otterlo Nationale Park 10 uur

*22 april*

Ingang Hoenderloo Nationale Park 10 uur

*28 april*

Parkeerterrein bij de Koperen Kop 10 uur

## Museumnieuws

### Binnenwerks - Buitenwerks

Joost Baljeu zal van 3 maart tot en met 22 april 1979 recent werk tonen in een van de zalen van de nieuwe vleugel.

### Museumconcerten

**7 april — 20 uur**

„Thuis bij prinses Troubetzkoi”.

Christopher Czaja Sager, piano, speelt wer- ken van Skriabine (1871-1915) en Rachma- ninoff (1873-1943).

**28 april — 20 uur**

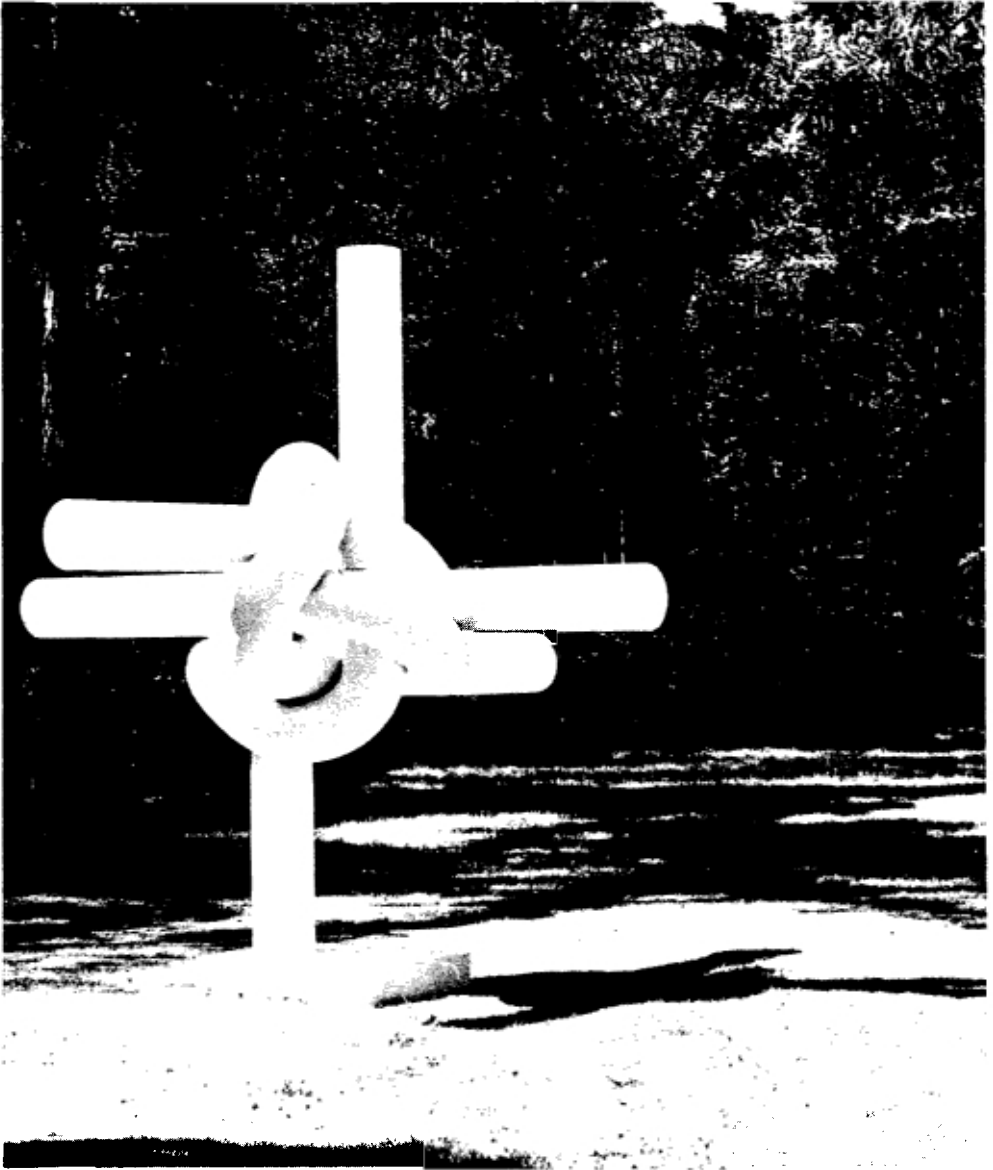
Bernhard Kruysen, bariton, begeleid door Gerard van Blerk, piano, zingt o.a. de Liede- ren en Dansen van de Dood van Moussorgs- ky (1839-1881).

**26 mei — 20 uur**

Isaac Shuldman, viool, en Christopher Sager, piano, spelen o.a. van Prokoviev (1891-1953) de 2e sonata, op. 94 in d.

De kosten van een abonnement bedragen f 17,—, te voldoen op postgiro 829508 t.n.v. KröllerMüllerstichting te Otterlo.

Losse plaatsen 's avonds aan de kassa.



**S. Tajiri Knoop no. 4 Beeldentuin**

Vergeet u ook wel eens waarom er een knoop in uw zakdoek zit?

Was deze knoop misschien een geheugensteuntje om de contributie van onze vereniging te gireren?

Foto: Mevr. E.M. Deters-Wielinck

# vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

---

## **Uit de Statuten:**

*Artikel 2:* Het doel van de vereniging is het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park 'De Hoge Veluwe' (hierna te noemen het Park) en het desgevraagd bijstaan van de stichting genaamd 'Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe' (hierna te noemen de Stichting) bij de uitvoering van haar taak.

*Artikel 3:* De vereniging tracht haar doel te bereiken door:

- a. jaarlijks één of meer zogenaamde Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
  - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park betreffende;
  - c. publicaties te doen verschijnen;
  - d. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 2 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park.
- 

## **BESTUUR**

D. A. Kramer	- ere-voorzitter
W. H. Borst	- voorzitter
H. C. Haitink	- secretaris
	Prins Bernhardweg 10, Oosterbeek, telefoon 085-335455
K. Hylarides	- penningmeester
Mr. F. Th. Dijkmeester	- burgemeester van Apeldoorn
Mevr. W. Ebregt-van Riemsdijk	
R. van Gerrevink	
H. C. Klein	
Drs. J. C. H. Oudemans	
Drs. J. A. F. Roelen	- burgemeester van Arnhem
K. Stapel	

## **Adviseurs:**

Ir. C. J. Stefels	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. R. W. Oxenaar	- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

**Bomenfonds Hoge Veluwe:** postgiro 35 34 903 Apeldoorn.

---

De minimum-contributie bedraagt f 15,— voor gewone leden; voor huisgenoten van leden f 5,—; voor jeugdleden (tot 18 jaar) f 2,50. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 15,— per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegesonden. Contributies dienen overgemaakt te worden aan de Vereniging 'Vrienden van De Hoge Veluwe', giro 951993 te Otterlo.

Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar.

Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.



## VERENIGING 'VRIENDEN VAN DE HOGE VELUWE'

### Jaarprogramma 1979

<b>zaterdag 24 maart en zondag 25 maart</b>	Voettochten over De Hoge Veluwe.
<b>zaterdag 21 april</b>	Algemene Ledenvergadering. Lezing P. Opdam: „Haviken en Sperwers”.
<b>zaterdag 12 mei</b>	2e Jeugd Hoge Veluwedag. Onderwerp: „Vervuiling van het landschap”.
<b>zaterdag 16 juni</b>	1e Zomer Hoge Veluwedag. Lezing Prof. Dr. P. Zonderwijk: „Bermvegetaties”.
<b>zaterdag 1 september</b>	2e Zomer Hoge Veluwedag. Lezing P. van Steenveldt: „Ontwikkelingen op de Veluwe”.
<b>zaterdag 13 oktober</b>	3e Jeugd Hoge Veluwedag. Onderwerp nog nader vast te stellen.
<b>zaterdag 10 november</b>	Herfst Hoge Veluwedag. Lezing Dr. J.L. van Haaften: „Zeehonden”.
<b>vrijdag 28 december</b>	Oudejaarsvoettocht.